

IV. ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО В КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

УДК 81:39'373

ЕТНОЛЕКСИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

Ірина Кметь

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1, кімн. 233, 79001 Львів, Україна
тел.: 032 239 43 55
ел. пошта: ira_kmet@yahoo.com*

Розглянуто специфіку лінгвокультурології як науки, її міждисциплінарність, зв'язки з етнолінгвістикою, методи дослідження. Обґрунтовано можливі моделі опису етнолексем з погляду лексикографії.

Ключові слова: лінгвокультурологія, етнолінгвістика, етнолексема.

Лінгвокультурологія – один із сучасних напрямів мовознавства, сформований у 90-х роках ХХ століття. Лінгвістичні, культурологічні, соціологічні, етнологічні, фольклористичні методи дослідження, якими оперують лінгвокультурологи, слугують підтвердженням міждисциплінарності цієї науки. Описати та осмислити відображені та закріплені у мові вияви народної культури, культурні цінності, а також з'ясувати семантику мовних знаків, що формуються у процесі взаємодії двох різних кодів – мови і культури, вивчити вплив культури на формування національної мовної картини світу і на мовну компетенцію мовця (лінгвокультурологічну компетенцію) – основні завдання лінгвокультурології. Виникнення і розвиток цієї науки в Україні пов'язують передусім із формуванням методики навчання іноземних мов, потребою та актуальністю застосування лінгвокультурологічного підходу у викладанні української мови як іноземної [8]. Теоретичні аспекти саме лінгвокультурології, зокрема обґрунтування понятійного апарату, одиниць цієї науки, її структурних компонентів, критеріїв опису, потребують осмислення, адже вивчення мовних знаків культури, відображення у лексемах ментальних особливостей народу, генетичного коду є об'єктом вивчення й інших суміжних дисциплін – етнолінгвістики, культурної антропології, антропологічної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокраїнознавства [11]. Предметно-понятійний апарат етнолінгвістики, зважаючи на результати багатолітньої діяльності її представників – вивчення мовної картини світу, відображення в мові уявлень людини про світ, є апробованим, натомість теоретична основа лінгвокультурології перебуває на стадії формування. Водночас саме результати етнолінгвістичних досліджень „становлять для лінгвокультурологів точку відліку”, завдяки якій можна простежити зміни в мовній картині світу [5; 11].

Зазначимо, що лише лінгвістичний аналіз не завжди об'єктивно дає змогу описати „мовну картину світу”, притаманну етносу. Потрібно враховувати конотативні (асоціативні, оцінні) компоненти, змінність лексичного значення. Трактування та

розуміння цієї проблеми різняться у російській та польській етнолінгвістичних школах. На думку Є. Бартмінського, вірування, уявлення належать до мовної семантики, а на їхній основі формуються т. зв. мовні стереотипи – невід’ємна складова „мовної картини світу” [12]. Натомість представники російської школи обґрунтовують поділ, хоч і символічний, між мовою та культурою, а отже, визначають критерії існування мовних і немовних значень, виокремлюють культурну і мовну семантику. У трактуванні ідіом, фразеологізмів завжди існують смисли, що не мають формального знакового вираження в мові. Культурна семантика, як і мовна, формується на основі деяких рис денотатів: зовнішніх ознак (форми, розмірів, субстанції, матеріалів), походження (спосіб творення), відношення до інших об’єктів.

Лінгвокультурологія – комплексна дисципліна, предмет вивчення якої – вербалізований „план змісту” культури, психології та міфології, незалежно від способів і джерел їхнього формального втілення – у слові, предметі, обряді, у зображенні. Об’єктом вивчення є ментальність народу, „мовна картина світу”, що характеризує певний соціум; а також види, форми, жанри культури – вербальні (лексика, фразеологія, тексти), акціональні (обряди), ментальні (вірування). Важливим аспектом лінгвокультурології є розуміння „інтегрованості” культури – смислової єдності всіх форм і жанрів (мови, обряду, вірувань, мистецтва), що зумовлено єдиною мовною картиною світу певного етносу і культурою людини зокрема. Антропологічний аспект культури і мови пролизує всі сучасні гуманітарні знання. Про взаємозв’язки мови і культури писали Вільгельм Гумбольдт, Олександр Потебня, американські лінгвістично-етнографи – Едуард Сепір, Бенжамін Уорф, представники сучасної антропологічної лінгвістики – Юрій Апресян, Ніна Артюнова, Анна Вежбіцька та ін. Предметність лінгвокультурології полягає в об’єктивному вивченні мови та мовлення етносу. Лінгвокраїнознавство, розділ науки про мову, який дає змогу вивчати мову в контексті відомостей про країну, у якій мова є засобом спілкування, можна вважати окремим напрямом лінгвокультурології. А вивчення мовних одиниць, у яких щонайвиразніше відображені національні особливості культури народу, носія мови, та середовище його існування, є одним із основних завдань лінгвокраїнознавства. Лінгвокультурологічний аспект втілюється у таких напрямках лінгводидактики чи наукових досліджень: вивчення мовних змін окремої соціальної групи, етносу у визначений період часу; з’ясування лінгвокультурних особливостей різних етносів; окреслення особливостей менталітету носіїв мови і культури, формування лінгвокультурної лексикографії – укладення лінгвокраїнознавчих словників та ін. [6].

Одиницями опису мовознавчого матеріалу з погляду лінгвокультурології варто вважати не окреме слово чи словесні формули, а семантичні кореляти, що перебувають поміж словами й об’єктами – узагальнені суспільні уявлення про предмети. Вивчення семантичного поля вербалізованих одиниць лінгвокультурології передбачає розгляд семантичного, мотиваційного та символічного полів. Згадане поняття стереотипу (суб’єктивно детерміноване уявлення про предмет з оцінними ознаками, що є результатом пояснення дійсності в межах соціально вироблених пізнавальних моделей; усталені в культурі та мові характеристики, які співвідносяться з іменем предметів), що стало одним із визначальних в етнолінгвістиці, є не менш важливою складовою лінгвокультурологічних досліджень. Мовні стереотипи – складні одиниці, семантично чи формально стабілізовані, закріплені в мовленні. Для опису специфіки значень лексичних одиниць доцільно використовувати поняття когнітивної дефініції, що описує не тільки денотативний компонент значення, але й самі конотації, зумовлені екстралінгвістичними, культурними чинниками. Дефініція такого типу відтворює

зафіксовані в мові способи „наївного” пізнання довколишнього світу. Яскравою моделлю і випрацьованою методикою такого опису мовного матеріалу слугують лексикографічні праці представників української, польської та російської етнолінгвістики [3; 9; 13]. Після виокремлення титульного слова подано його деривати, синоніми, гіпероніми, гіпоніми, а також низку характеристик, що дає змогу окреслити символічну, не відображену у мовних формах складову будь-якої культури – походження, зовнішній вигляд, властивості, кількість, дії, процеси, стан, діяльність, переживання предмета чи явища, його причину, наслідок, опозиціонування до чогось, охарактеризовано предмет як об’єкт якихось дій, як адресат висловлювання, його практичне використання, локалізацію, часовий аспект, прикмети, культурні еквіваленти, функціонування у мовленні.

Одиницею лінгвокультурології вважають лінгвокультурему, сутність якої визначають мовні і позамовні чинники, зокрема смисловий контекст. Поняття лінгвокультуреми тісно пов’язане з художньо-естетичною категорією образу, функціональний аспект якого в художніх творах реалізується в категоріях мотиву та сюжету. За висловлюванням Олександра Потебні, образ – знак, символ, наділений формами – зовнішньою, в якій він об’єктивується, та внутрішньою – зі символічним, ідейним значенням. Образність – шлях до переосмислення мовної одиниці з врахуванням соціального, історико-культурного, лінгвального контексту. У працях мовознавців-культурологів натрапляємо на поняття одиниці лінгвокультурології з доволі широким трактуванням – мовний знак культури, „знак етнокультури”, „етнокультурний концепт”, „мовно-естетичний знак національної культури”, „мовний знак національної культури”, „концепт”, „лінгвокультурний концепт”, „культурно маркована одиниця”, „слово з національно-культурним компонентом семантики”, „національно-культурна одиниця”, „культурема”, врешті „етнолексема” [7; 2: 14]. На думку Олесі Бурдейної, саме в етнолексемах тексту вербалізується семіотичність простору етнічної групи та її специфічних культурних кодів. Саме ж поняття етнолексеми є синонімічне дефініції етнографічного слова-реалії, до якого у лінгвістиці існує чимало неабсолютних синонімів – „локалізм”, „побутове слово”, „етнографізм”, „слова з культурним компонентом”, „фонові та конотативні слова”, „безеквівалентна лексика”, „етнолексема” тощо [1; 2]. Поняття „етнолексеми” інтерпретується в різних кореляціях з етнокультурним простором, а вербалізований зміст відображає предметність, дію та якість – категорії, що притаманні для словоформування усіх мов. Це й стало основою відповідних класифікацій етнолексем. Р. Зорівчак поділяє етнолексеми за структурою – на реалії-одночлени, реалії-полічлени, реалії-фразеологізми; а також – на власне реалії та історичні реалії. За предметними характеристиками С. Флахов і С. Флорін виокремлюють реалії географічні, етнографічні та суспільно-політичні. О. Бурдейна виділяє етнолексеми міфологічного походження, відповідно до рис етнічної ментальності, які вони вербалізують [1: 13–15]. Отже, значеннєве поле етнолексеми доволі широке і пов’язане зі символічним змістом реалії, що вона позначає; із врахуванням національно-культурної специфіки мови, у якій вона функціонує. Така специфіка і є визначальною у систематичному описі етнокультурознавчої лексики – визначення семантичного поля (наприклад, всесвіт, рослинний світ, тварини, людина, суспільство, релігійні уявлення, простір, час, тощо); його структурування або деталізація (наприклад: семантичне поле – людина, деталізація семантичного поля – формулювання титульної лексеми у межах семантичного деталізованого поля – етнолексеми з врахуванням „предметності, дії і якості”, що характеризують певні номінативні класи: наймення предметності, дії і

станів, ознак, наймення модальних кваліфікацій, комунікативно-статусних слів, найменування волевиявлень, емоційно-звуконаслідувальних реакцій тощо [4: 99].

Саме мова, як і мистецтво, усна народна творчість, обряди є одним із культурних кодів і форм вираження та збереження культурної традиції в часі, а також джерелом вивчення культури етносу, адже у словесних формах (виокремлених етнолексемах) закріплені смисли, мотиви, оцінки, когнітивні моделі концептуалізації світу, що характерні для носіїв мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурдейна О. Р. Реалізація лінгвоетнічної специфіки етнолексеми в художньому дискурсі // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. Ч. I. – Луганськ, 2011. – № 16 (227). – С. 131–136.
2. Бурдейна О. Реалізація лінгвоетнічної специфіки міфологеми у тексті / Олеся Бурдейна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/2011_2/Olesia_Burdeina.pdf
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
4. Жайворонок В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць / Віталій Жайворонок // Українська етнолінгвістика. Нариси. – К.: Довіра, 2007. – С. 94–109.
5. Левченко О. Етнолінгвістика та лінгвокультурологія: специфіка об'єкта та завдань / Олена Левченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://levchenko.eu/uk/2012-05-30-16-47-18/8-dorobek/18-2012-06-01-11-08-50.html>
6. Лінгвокраїнознавчий словник української мови. Назви релігійних свят / укл. Антонів. – Львів: Видавничий центр ім І.Франка, 2006. – Вип. 3; Зош. 2. – 67 с.
7. Медвідь Н. Лінгвокультуреми в українській соціально-психологічній прозі першої пол. ХХ ст. : автореф. дис. канд. філол. наук. : 10.02.01 / Н. С. Медвідь. – К., 2009. – 23 с.
8. Сокіл Б. Методи вивчення української мови як іноземної та їх характеристика / Богдан Сокіл // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів: Видавничий центр ім І.Франка, 2007. – Вип. 2. – С. 14–18.
9. Славянские древности: Этнолингвистический словарь / под ред. Н. И. Толстого. – М., 2009. – Т. 4. – 656 с.
10. Толстая С. Постулаты московской этнолингвистики / Светлана Толстая // Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury. – Lublin, 2006. – 18. – S. 7–27.
11. Bartmiński J. Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna? / Jerzy Bartmiński // Język a Kultura. – Wrocław, 2008. – Т. 20. – S. 15–33.
12. Bartmiński J. Niektóre problemy i pojęcia etnolingwistyki lubelskiej / Jerzy Bartmiński // Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2006. – №18. – S. 77–90.
13. Słownik stereotypów i symboli ludowej / pod red. Jerzy Bartmińskiego. – Lublin, 1999. – Т. 1. – 481 s.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2014

доопрацьована 20.02.2014

прийнята до друку 12.03.2014

**ETHNOLEXICA
AS A SOURCE OF LINGVO-CULTUROLOGICAL STUDIES****Iryna Kmet'**

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of the Ukrainian applied linguistics,
1 Universytetska Str., 79000, Lviv, Ukraine
phone: 032 239 43 55
e-mail: ira_kmet@yahoo.com*

This article discusses the specificity of cultural linguistics as a science, its interdisciplinary nature, its connection with ethno-linguistics and research methods. It also includes a discourse of the possible models of description of ethnic words from the perspective of lexicography.

Key words: cultural linguistic, ethnolinguistics, ethnic word.

**ЭТНОЛЕКСИКА
КАК ИСТОЧНИК ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ СТУДИЙ****Ирина Кметь**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского прикладного языкознания,
ул. Университетская, 1, комн. 233, 79001 Львов, Украина
тел: 032 239 43 55
эл. почта: ira_kmet@yahoo.com*

Рассмотрена специфика лингвокультурологии как науки, ее междисциплинарность, связи с этнолингвистикой, методы исследования. Обоснованы возможные модели описания этнолексем с точки зрения лексикографии.

Ключевые слова: лингвокультурология, этнолингвистика, этнолексема.